

Ірина ВОЙЦЕХІВСЬКА**АРХІВОЗНАВСТВО У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ
ВОЛОДИМИРА ІКОННИКОВА**

Цього року минають 85-ті роковини з дня смерті видатного українського історика, джерелознавця, архівіста, археографа, професора Київського університету св. Володимира, одного з перших академіків ВУАН, який залишив величезну наукову спадщину з проблем історії Росії та України, культури, науки, освіти, історіографії, джерелознавства та інших галузей знань історичної науки, Володимира Іконникова (1841–1923).

Науковий доробок ученого складають понад 700 публікацій, які й донині не втратили свого значення. Вони привертають увагу дослідників величезним інформаційним потенціалом, насиченістю фактичними даними, багатством ідей, цінним довідково-бібліографічним матеріалом.

Чільне місце серед наукових праць ученого займає фундаментальна розвідка “Опыт русской историографии”, що за життя автора була видана у двох томах (4-х книгах)¹. Величезна за обсягом (4 422 с.), вона публікувалася протягом 1891–1908 рр. І хоча ця праця являє собою передусім ґрунтовний огляд різнопланових джерел та літератури з проблем розвитку історичної науки в цілому, джерелознавчих галузей знань, теоретичного та загального джерелознавства, вона має непересічне значення і в галузі вивчення історії архівної справи, створення та комплектування архівів, розвитку архівістики як науки.

Під “архівом” Іконников розумів “місце зберігання державних документів та справ різних відомств або родових паперів”².

Знавець вітчизняних та зарубіжних архівів, історії архівного будівництва, шляхів та засобів комплектування архівних установ, Іконников здійснив ґрунтовний огляд комплексу архівів Росії – від центральних державних до губернських, міських, монастирських, приватних та особових. Учений висвітлив структуру тогочасної архівної системи Росії і торкнувся найбільш відомих архівів зарубіжжя.

Водночас учений не сконцентрував матеріал щодо архівістики в окремий підрозділ, а подав його у 2-х книгах першого тому “Опыта”, проводячи, як правило, огляд архівів та аналіз їхньої документальної бази разом з оглядом бібліотек та музеїв.

Таким чином, проблеми архівознавства і, зокрема, історія архівної справи висвітлюються вченим у трьох перших розділах другого відділу I книги 1-го тому та у розділах 6, 7 і 9 продовження другого відділу II книги 1-го тому “Опыта”. Разом із тим, матеріали з архівістики зустрічаються і в інших розділах, у контексті аналізу проблем бібліотекознавства, музеєзнавства, літописознавства.

Як основні, щодо значимості, Іконников вирізняв московські архіви – найбільш давні та багаті на документальний матеріал. Першим серед них він називає Московський архів Міністерства закордонних справ, який “за-

Володимир Іконніков

відує найважливішою частиною в державному управлінні – зносинами з іноземними державами”³.

Іконников усебічно висвітлив історію створення цього архіву, показав, що з призначенням перших архіваріусів та директора архіву, історіографа Г. Ф. Міллера (1776), розпочалась активна робота цієї установи: розбиралися та описувалися справи, провадилося комплектування документами та створювалися реєстри. З праці В. Іконникова дізнаємося, що Міллеру допомагали Стриттер, Бантиш-Каменський і Соколовський. Особливу увагу приділено у цій справі М. М. Бантишу-Каменському (1783–1814), який систематизував та впорядкував описи архіву. В архіві, зазначив Іконников, було два відділи: дипломатич-

ний і недипломатичний. Матеріали дипломатичного відділу складали статейні списки, грамоти, трактати, договори з іноземними державами, дипломатичне листування, консульські справи та багато інших, недипломатичного – державні російські родовідні та історичні книги, що висвітлювали події, пов’язані з обранням на царство, коронацією, шлюбами, похованнями тощо⁴. Іконников досить ґрунтовно описав численні матеріали, що зберігались у відділі: державні печатки, описи гербів російських намісництв, справи про російські ордени (1699–1777), церковні справи, різноманітні документи внутрішнього діловодства. Загальна кількість справ архіву сягала 1 млн. Окремо в архіві зберігався матеріал (архів у архіві) Царства Польського і Великого князівства Литовського. Було в архіві і давньосховище, що утворилось у 1850 р. і зберігало пам’ятки державного значення, які, у свою чергу, також знаходились у двох відділах: писемному і матеріальних пам’яток. Писемних налічувалося 920 назв, у т. ч. грамот і актів – 811, рукописних – 77, слов’янських стародрукованих книг – 32⁵.

Другим за значенням Іконников назвав московський архів Міністерства юстиції, де зберігались матеріали про службу, поземельну власність та судове провадження в Росії з XIV до XVIII ст. Його було утворено на базі матеріалів державних архівів: розрядного, архіву давніх справ і архіву вотчинного департаменту⁶.

Фонди архіву Міністерства юстиції складали три великі відділи: I відділ – це колишній державний розрядний архів. Документи архіву складали справи дев’яти розрядних столів: московського, владимирського, новгородського, білгородського, севського, київського, грошового, помісного та приказного. Це, насамперед, списки робочого люду та низка інших матеріалів, що реєструвались у записних книгах. Серед них – стовпці московського столу, вотчинні грамоти помісного столу, приходні книги грошового прохання і т. д.

Окрім цього, у “розрядних столах” зберігались боярські книги, куди заносились чини та посади осіб, що перебували на державній службі: бо-

ярські описи, жалецькі списки (імена міських дворян, які призначались на службу у Москву), родословні списки, іменні списки тощо⁷.

Зупинився Іконников і на справах Малоросійського приказу, що висвітлюють відносини України та Московської держави з другої половини XVII та у XVIII ст. Це передусім корпус документів щодо приєднання України до Росії, листування гетьманів з московськими царями тощо⁸.

У II відділі зберігалися документи приказів: кам'яного (що був заснований у 1584 р. і припинив свою діяльність у 1782 р.), судового, пошукового, преображенського (політичні та карні справи), патріаршого, монастирського та ін. Окрім документації приказів, тут зберігалися також справи “Правительствующего Сената”, які надійшли до архіву із сенатських департаментів Москви і Петербурга. Іконников зазначив, що протягом 1711–1797 рр. зібралось 7 425 книг та 1 186 в'язок документів (журнали, протоколи, укази), що стосувалися діяльності різних приказів, колегій, комісій та ін.⁹

III відділ архіву складала матеріали Помісного приказу – чолобитні, довідки, матеріали судових допитів, описи земель, писцеві книги, казки генерального двору та ін. Окрім справ Помісного приказу, в цьому відділі знаходилися матеріали установ, які заміняли прикази на місцях, передусім вотчинних установ – контор, колегій, департаментів. Вони систематизувались за географічним принципом. З точки зору джерелознавства – це матеріал величезної ваги, оскільки зберігає відомості про описування та межування земель у Росії з XV до кінця XVII ст.

Іконников зазначав, що у третьому відділі налічувалося загалом 17 918 книг, 15 016 стовпців, 779 в'язок¹⁰.

Наступними щодо важливості Іконников уважав московські т. зв. двірцеві архіви: “Оружейной Палаты” та “Дворцовой конторы”.

Архів “Оружейной Палаты”, на думку автора, становить унікальну збірку матеріалів та пам'яток, найцінніший скарб, зібраний протягом віків російськими державотворцями. Це свого роду музей старожитностей, перлинами якого є друковані та рукописні книги та стовпці. Друковані книги – переважно церковного змісту. Рукописні книги (їх усього 1 374, за іншими джерелами – 1 318) – церковного та світського спрямувань. Значна кількість книг – це описи церков, патріаршої ризниці, царського майна станом на XVI ст., стану московських дворів, списки служилих людей тощо¹¹.

Окрім паперів, що стосуються питань двірцевого управління, там зберігалися численні відомості про роботу мануфактур, фабрик, що перебували у двірцевому відомстві.

В архіві “Дворцовой конторы”, поряд з документами двірцевого діловодства XVIII ст. (більш рання документація загинула під час пожежі), зберігалися також книги та стовпці XVII ст. Серед уцілілих документів – стовпці Приказу таємних справ царя Олексія Михайловича.

Першу оцінку та аналіз цього матеріалу дав П. М. Строев, який у 1840 р. запропонував Археографічній комісії видати “Выходы царей” (вони з'явилися друком у 1844 р.)¹². Окрім цього, зазначив Іконников, документи архіву неодноразово використовувались І. Забеліним, М. Калачовим, О. Барсуковим.

Окремий підрозділ учений присвятив Архіву Межової канцелярії (державному Межовому архіву), заснованому в січні 1768 р. До 1782 р. тривав процес комплектування та описування справ архіву, після чого він, за словами Іконникова, “був приведений у порядок”. Але у 1812 р. при перевезенні архіву до Нижнього Новгорода та під час пожежі багато документів було пошкоджено. І тільки у 1830–1840 рр., коли питання про збереження документальної спадщини набуло особливої актуальності, архів було остаточно впорядковано. Установа підпорядковувалася Міністерству юстиції і мала два відділи: писцевий та креслярський. У першому станом на 1869 р. налічувалося 482 871 справа, щорічно надходило до 7 тис. справ¹³.

Найбільшу джерелознавчу цінність ці матеріали, на думку Іконникова, становили для дослідників економічних та статистичних питань історії Росії. Так, у креслярському відділенні цього архіву зберігалися результати генерального межування – т. зв. “Экономического примечания” – з переліком усіх населених пунктів як у повітах, так і окремих містах та із зазначенням кількості дворів, душ населення, територіальних меж.

Учений зупинився на питаннях історії створення та діяльності архіву Міністерства закордонних справ, архіву Сенату та Синоду, архіву Державної Ради, ряду архівів воєнного міністерства тощо, а також історії архівів Міністерства внутрішніх справ, Міністерства народної освіти, Міністерства фінансів та ін.

Важливе місце у творчій спадщині Іконникова посідають дослідження з історії архівної справи в Україні. Окремий розділ “Опыта русской историографии” він присвятив Київському центральному архіву, історія створення якого тісно пов’язана з діяльністю низки наукових установ і товариств України, які сприяли заснуванню архіву як головного сховища національної документальної спадщини.

Після заснування Київського університету св. Володимира (1834) групи вчених, викладачів університету, – Максимовичу, Зеновичу, Орнацькому – вдалося заснувати Тимчасовий комітет для розшуку старожитностей (1836), який своєю діяльністю заклав підґрунтя для утворення майбутніх, більш професійно організованих наукових історичних інституцій. На цьому фундаменті й виникла пізніше (1843) Тимчасова комісія для розгляду давніх актів при канцелярії київського, подільського й волинського генерал-губернатора. У науковій літературі вона відома як Київська археографічна комісія. У ній працювали В. Антонович, М. Грушевський, О. Левицький, І. Каманін, М. Іванишев, В. Іконников та ін. Перелік цього сузір’я імен не потребує коментарів, адже кожен член комісії був видатною особистістю, вченим з ім’ям в історичному світі.

Київська археографічна комісія проіснувала до 1921 р. і залишила по собі величезну наукову спадщину: десятки томів надрукованих архівних джерел і монографій з різних питань історії України, видання козацьких літописів, збірники наукових статей, археографічні студії тощо.

Зібрані комісією численні матеріали стали основою створення в Україні державного історичного архіву – Київського центрального архіву давніх актів. Величезна заслуга у його організації та становленні як наукової інституції належить відомому історико-правнику, архівісту та археографу М. Д. Іванишеву.

Київський архів давніх актів розмістився у великій залі приміщення Київського університету, де й діяв аж до Великої Вітчизняної війни. Штат архіву спочатку був невеликим: завідувач, два помічники, служник. Пізніше кількість працівників архіву досягла 9–12 чоловік, і тільки на початку ХХ ст. архів дочекався нарешті збільшення штатів. Що ж до завідувачів архіву – В. О. Корд, І. М. Каманін, В. О. Романовський – то їх наукова кваліфікація була добре відома серед істориків.

Активна робота архіву розпочалася 1855 року. До архіву було завезено 5 838 актових книг та 453 381 окремих документів. Спочатку архів призначався виключно для зберігання актових книг, тому всі інші матеріали залишалися розпорошеними по різних архівосховищах України. Однак згодом учені дійшли висновку про необхідність передати до Київського центрального архіву й інші матеріали, що становили історичну цінність. Так, 1882 р. із судових установ надійшли 8 512 цивільних та 85 000 карних справ, 1883 р. – справи з Київської казенної палати (300 в'язок кінця ХVІІІ ст.). Архів отримав документи Генеральної військової канцелярії, Генерального суду, полкових канцелярій Гетьманщини, Малоросійської колегії та ін.

Уже на початок 1890 р. архів був представлений чисельною та багатою колекцією документів польською, латинською та вірменською мовами. Загалом це були матеріали ХVІ–ХVІІІ ст. Найдавніші книги датуються 1520 р., але записи в них відносяться подеколи і до ХІV ст.¹⁴

Київський архів поступово став провідним центром з пошуку, збирання, вивчення і видання важливих писемних пам'яток української історії.

Окремий підрозділ своєї праці Іконников присвятив Архіву колишньої Малоросійської колегії, яка була створена 2 квітня 1722 р. за наказом Петра І з метою нагляду та контролю за діяльністю українського гетьманського уряду та козацької старшини й обмеження автономії України. Малоросійська колегія стала вищою судовою, скарбничою та законодавчою інстанцією в управлінні України. Перебувала колегія у Глухові і складалася з президента, бригадира, шести штаб-офіцерів російських полків і гарнізонів на Гетьманщині і одного прокурора колегії, який призначався на рік. Одночасно в Гетьманщині існувала й Генеральна військова канцелярія як розпорядчий орган у складі Генеральної старшини.

До обов'язків Колегії входили нагляд за станом справ в усіх урядових інституціях, збирання податків та контроль за всіма заходами й витратами, а також за діловодством у Генеральній канцелярії тощо.

Козацька старшина чинила опір контролюючим заходам царського уряду, які в особі Малоросійської колегії узурпували всі права українського уряду, що суперечило автономному устрою Гетьманщини. У 1727 р. Малоросійська колегія була скасована. Її поновлення припадає на час правління Катерини ІІ, яка 10 листопада 1764 р. видала указ “Об учреждении в Малороссии вместо гетманского правления Малороссийской коллегии”. Зміст цього указу полягав у тому, що, по-перше, в Україні назавжди ліквідувалась гетьманська влада, по-друге, вводився інший орган управління – Малоросійська колегія на чолі з президентом, графом П. О. Румянцевим, який водночас був генерал-губернатором України і головнокомандувачем усіх військ на її території.

До складу колегії входили вісім членів: 4 росіянина і 4 українці (генеральний обозний Кочубей, генеральний писар Туманський, генеральний осавул Журавка, генеральний хорунжий Апостол). Її мета – остаточне знищення залишків самоуправління в Україні.

У 1786 р., коли на Україну було поширено систему адміністративного управління Російської держави, Малоросійська колегія перестала існувати.

Іконников докладно зупинився на огляді справ архіву, історії його комплектування, питаннях систематизації, упорядкування та подальшого використання документів. Він констатував, що до складу архіву входили справи Генеральної військової канцелярії починаючи з 1656 р., тобто з часу приєднання України до Росії.

Складава архіву – справи Чернігівської полкової канцелярії та гродського суду. Після ліквідації Малоросійської колегії її архів разом з усіма справами Генеральної військової канцелярії було перевезено до Чернігова, у заснований тоді ж губернський архів (згодом – архів губернського правління). Того ж 1786 р. до Чернігівського губернського архіву були передані справи полкової канцелярії та гродського суду. У 1879 р. члени історико-філологічного товариства, що діяло при Харківському університеті, визнали за необхідне придбати матеріали архіву, що знаходився у Чернігові при губернському правлінні. Таким чином, у 1880 р. згадані документи поповнили архівне зібрання Харківського університету. Серед них були документи архіву Малоросійської колегії (30 000 справ), справи архіву губернського правління (18 000) та ін. Архів складався з кількох відділів: адміністративного, грошового, поштового, військового та ін.¹⁵ При цьому, значну його частину складали документи про повинності козаків, їхнє переселення на нові місця, про надання чинів тощо.

На думку Іконникова, Архів Малоросійської колегії може вважатися “найбільш важливим і цікавим провінційним архівом”¹⁶.

Висвітлюючи стан архівної справи на місцях, Іконников зазначав, що вперше посада архіваріуса з’явилась у 1763 р. і передбачала оклад у 200 руб. Але поява такої штатної одиниці не поліпшила загального стану архівної справи. Пізніше згідно з указом за 1768 р. посаду архіваріуса могла обіймати лише людина чесна, твереза, без недоліків¹⁷.

Організація обласних архівів датується вже 1775 р. Умови зберігання документів в них бажали кращого. Їхні будівлі були, як правило, дерев’яними, а тому – пожежонебезпечними. Окрім того, документи архівів були, як правило, не систематизовані й не описані. Зрозуміло, що користуватися ними було неможливо.

Досить докладно В. Іконников зупинився на архіві правління Харківської губернії, де з 1765 р. була заснована губернська канцелярія. В архіві Харківського губернського правління зберігалися справи колишньої Харківської полкової канцелярії, слобідських полків з 1762 р., харківського слобідського батальйону з 1770 р., української губернської канцелярії з 1765 р. До них слід додати збірки документів канцелярії харківського губернатора з 1765 р., губернського прокурора з 1765 р., губернських комісій: будівничої, шляхів та народну продовольчу з 1833 р., харківського генерал-губернатора з 1839 р. тощо¹⁸.

У відомстві Харківського окружного суду було зібрано матеріали скасованих судових інстанцій губернії, а саме: повітових судів, міського магістрату, харківської цивільної та карної палати. Архів казенної палати починався з XIX ст., але там зберігались і ревізські книги за 1722 та 1733 рр. (найдавніші)¹⁹.

Не менш цікавими були матеріали архіву Київського губернського правління. Вони, як правило, торкалися XVIII і XIX ст. та висвітлювали соціальні проблеми, питання торгівлі, промислів, історії козаків, гайдамаків, внутрішнього життя міста тощо. В архівах губернського правління знаходився також багатий актовий матеріал про ставлення малоросійської старшини до козацтва, про земельні справи заможної верхівки, маєтності Кирила Розумовського та ін.²⁰

Учений висвітлював також склад документів чернігівських та полтавських архівів, частина матеріалів яких увійшла до “Актов Южной и Западной России”. Як правило, це матеріали юридичного характеру, опрацьовані О. М. Лазаревським при підготовці праці “О малороссийских посполитых крестьянах”.

В архівах Новоросійського краю та Бессарабської області працював відомий історик і краєзнавець А. О. Скальковський, який активно долучився до розбору справ створюваного тоді Одеського історичного архіву. Однак, із заснуванням Одеського товариства історії і старожитностей було прийнято рішення про передання зазначених справ до його архіву. Чимало документальних матеріалів було видрукувано в “Записках” Одеського товариства історії і старожитностей. Так, вийшли друком відомості про Таврійський архів²¹, Бессарабський обласний архів та ін.²²

В. Іконников подав інформацію і про архіви Царства Польського: Калішський воєводський архів, Люблінський, Седлецький, Ломжинський та ін.

В окремому розділі його праці йдеться про єпархіальні, монастирські та церковні архіви. Вчений зазначає, що велике значення для вивчення церковної історії мають архіви духовних консисторій та єпархіальні архіви, а систематичний розгляд справ в архівах консисторій розпочався з часу описування архіву Синоду, над яким працювала спеціально призначена комісія. Разом з тим, активніше почали діяти і єпархіальні історико-статистичні комітети, обов’язком яких було описування єпархій, монастирів та церков. Так, на основі дослідження архівів були укладені “Историко-статистические сведения о Санкт-Петербургской епархии”²³.

Іконников зазначив також, що на основі архівних джерел можна простежити історію Московського єпархіального управління з 1721 р. до XIX ст. і навіть численний опублікований джерелознавчий матеріал²⁴.

Досліджував Іконников і документальну спадщину Архіву Київської духовної консисторії, матеріалами якої користувалися численні дослідники. Так, ряд джерел використав М. Закревський при підготовці праці з історії Києва, П. Лебединцев – під час роботи над історією Київської митрополії та ін. Висвітлював Іконников і склад збірок Харківської духовної консисторії, Катеринославської єпархії, Полтавської та Подільської духовних консисторій тощо. Згадується також архів Подільської духовної консисторії, матеріали якого з історії православ’я у краї значною мірою

опубліковані на сторінках “Подольских епархиальных ведомостей”, “Трудов для историко-статистического описания Подольской епархии” та інших видань.

Учений докладно висвітлив склад архівів монастирів та вказав на наявність у них багатого джерельного матеріалу. Він, до того ж, навів ґрунтовну бібліографію вже опублікованих джерел зазначеної тематики.

Поряд з державними архівами В. Іконников надавав вагомому значення родовим та приватним архівам, де зберігалися “зібрання родових актів, що належали відомим особам або служилим людям”²⁵. Серед найзначніших з них він називає родинний архів гр. Шереметьєвих, чимало матеріалів якого було опубліковано на сторінках спеціальних видань та тогочасної періодики, архів гр. Строганових – родини, відомої своєю любов’ю до книжкової справи та участю у справі збереження пам’яток вітчизняної історії та культури, архів гр. К. Г. Розумовського (з часом за шлюбними зв’язками він перейшов до гр. О. С. Уварова)²⁶.

Зупинив свою увагу В. Іконников і на родових архівах відомих діячів науки та культури України. Так, він наводить відомості про долю колекції М. А. Маркевича, яку склали понад 6 тис. автографів, серед яких зустрічаються імена майже всіх гетьманів, представників генеральної старшини, малоросійських полковників, молдавських господарів, російських фельдмаршалів, канцлерів, послів тощо²⁷.

Суттєвого значення надавав учений і зібранню паперів О. Ханенка, що охоплюють період від періоду правління Петра I до часів Петра III, матеріалам сімейних архівів Марковичів та Сулимів, відомому архіву гр. Г. Милорадовича (м. Любеч Городнянського повіту Чернігівської губернії), де зберігалося близько 7 тис. документів з історії ряду місцевостей Малоросії²⁸. Увагу дослідника привертала також особові архіви гр. Ф. Платера, кн. Любомирських, кн. Острозьких, кн. Яблоновських, гр. Ходкевичів, гр. Чацьких та багатьох інших²⁹.

Завершуючи дослідження родових та приватних архівів, які Іконников вважав найменш захищеними від усіляких випадковостей та природних катаклізмів, учений наголосив, що необхідною умовою збереження цього корпусу документів є матеріальна підтримка та піклування про них з боку державних структур.

Висвітлюючи питання україніки в зарубіжних архівах, В. Іконников сконцентрував матеріал по розділах своєї праці за окремими країнами, а всередині кожного з них класифікував його за місцем зберігання, а саме: в архівах, бібліотеках, музеях.

Автор зосередив увагу передусім на архівосховищах Італії, Австрії, Саксонії, Пруссії, Швеції, Данії, Англії. Окремо він зупинився на архівах слов’янських країн. Висвітлено склад документів Львівського архіву, заснованого наприкінці XVIII ст., архівів Магістрату та Міської ратуші Львова, Ставропігійського інституту (Львівського братства), бібліотеки Львівського університету, Бібліотеки та Музею Оссолінських у Львові. Йдеться також про матеріали Перемишльського міського архіву та приватні бібліотеки, передусім книгозбірні гр. Тарновських, гр. Потоцьких, кн. Сангушків та ін.

Відомою своїми унікальними колекціями була й Краківська Академія наук, при якій існували Археологічний та Нумізматичний музеї. Там зберігались численні збірки документів з історії Польщі та її взаємин з іншими державами. Особливо цінним для дослідників був архів кн. Чарторийських. Загалом у цій науковій установі (музей, бібліотека, архів) зберігалося 5 тис. рукописів, 900 пергаментних грамот та кілька тисяч окремих документів³⁰.

Окрім “Опыта русской историографии”, у спадщині вченого є низка праць, предметом дослідження яких обрано окремі питання архівістики. Одна з них – це стаття “Губернские ученые архивные комиссии (1884–1890)”, що вийшла друком в “Университетских известиях”³¹. Добре розуміючи, що проблема вивчення та збереження національної історико-культурної спадщини є однією з нагальних потреб історичної науки, вчений докладно проаналізував передумови створення та початкові кроки перших губернських учених архівних комісій Росії. Ідеться про діяльність восьми губернських учених архівних комісій: Орловської, Тамбовської, Рязанської, Тверської, Костромської, Саратовської, Нижегородської та Таврійської. Таким чином, на початку 90-х років XIX ст. архівні комісії вже існували в багатьох губерніях Російської імперії. Перша ж комісія на українських теренах була створена лише в 1896 р. (Чернігівська).

Особливого значення В. Іконников надавав Київській вченій архівній комісії, створеній 28 березня 1914 р., ініціаторами та активними діячами якої були сам В. Іконников, М. Владимирський-Буданов, М. Довнар-Запольський, І. Каманін, О. Левицький та ін.

Розпочавши свою діяльність, комісія відразу звернулась до ректора Університету св. Володимира з проханням виділити в Центральному архіві стародавніх актів приміщення для її архіву і невдовзі отримала його. До архіву почали надходити матеріали. Ними були, зокрема, кілька грамот XVII–XVIII ст. з історії м. Києва, знайдені одним з організаторів комісії, А. Мердером, історичні матеріали з історії Київського губернського правління (передав О. Андріївський).

І. Каманін, переглянувши більше десятка в’язок справ кінця XVIII ст., без описів, виявив дві книги Румянцевського опису Малоросії, Київського та Переяславського полків, ряд інших важливих документів. Він почав складати систематичний опис (на картках) справ Київської казенної палати за XVIII ст.

Рада архівної комісії направила до зазначеної Казенної палати клопотання про передання в її архів справ кінця XVIII ст., які не мають описів, а також інших справ за 1767 та 1782 рр. Наприкінці січня 1915 р. 14 в’язок надійшли до архіву комісії.

Київська архівна комісія змогла домогтися певних позитивних змін у стані зберігання архівних матеріалів на Правобережній Україні. Але за умов Першої світової війни їй так і не вдалося повною мірою розгорнути діяльність: через два роки після створення вона припинила своє існування.

Загалом губернським ученим архівним комісіям належить важлива роль у формуванні джерельної бази вітчизняної історичної науки та розвиткові архівної справи.

Іконников із сумом зазначав, що його сучасники не звикли з повагою ставитися до історичних пам'яток. Так, посилаючись на листування митрополита Євгенія з гр. Румянцевим, він зауважував, що в Київській казенній палаті гнили в льохах та ящиках матеріали великої історичної цінності. Він називав цей час періодом занепаду архівної справи, що призвів до загибелі великої кількості документів.

Досліджуючи стан архівної справи у ХІХ ст., учений наголосив на появі у друці описів архівних матеріалів, що зберігалися в окремих архівосховищах, та витягів з них. Він вважав, що ця робота ще не була поставлена на належний рівень, хоча про необхідність дослідження архівів з метою публікації їхніх матеріалів наголошував ще у ХVІІІ ст. В. М. Татищев, а пізніше – М. М. Щербатов. Добре це розуміюче, Іконников поклав собі за мету висвітлити історію пошуку, збирання та публікації документів. Зазначимо, що до середини ХІХ ст. історики такого завдання взагалі перед собою не ставили. Водночас, археографічні прийоми широко застосовувалися на практиці. Так, публікувалися не лише самі джерела, а й їх науковий опис та коментарі. Під “археографією” почали розуміти збір, описування та видання історичних джерел. Саме в такому сенсі сприймав археографічну діяльність Іконников.

В “Опыте русской историографии” вчений приділив значну увагу діяльності археографічних експедицій, результатом роботи яких стало віднайдення численних пам'яток старожитностей, їх опрацювання та видання. Іконников докладно висвітлив історію археографічної експедиції Строева, що, на його думку, відкрила новий етап у дослідженні російської історії³². Він зазначив, що експедиція Строева дотримувалася точного копіювання документів – зі збереженням мовних особливостей, стилю та різних маргіналістичних поміток.

Досить докладно та предметно В. Іконников зупинився на археографічній діяльності наукових товариств кінця ХVІІІ – середини ХІХ ст. Увага вченого була сконцентрована на діяльності Наукового товариства при Харківському університеті, Одеського товариства історії і старожитностей та, особливо, Товариства Нестора-Літописця.

Прикметним є те, що Іконников назвав і низку видань, які торкалися питань української національної культури. До них учений відніс, зокрема, збірники “малоросійських пісень” М. Цертелева, М. Максимовича, А. Метлинського та ін. Особливо значущим він вважав “Сборник украинских песен” М. Максимовича, який видавався тричі: двічі – у Москві, один раз – у Києві.

Отже, праця Іконникова засвідчує, що в галузі архівознавства вченому вперше в національній історіографії вдалося систематизувати величезний комплекс архівних документів з вітчизняної історії, що зберігалися в російських та закордонних архівах, та довести, що едиційна наукова археографія бере свій початок з ХІХ ст. і пов'язана як з діяльністю наукових історичних інституцій, так і з іменами окремих учених – істориків, джерелознавців, архівістів.

³² *Иконников В. С. Опыт русской историографии* (далі – *Опыт...*). – Т. 1. – Кн. 1–2. – К., 1891–1892; Т. II. – Кн. 1–2. – К., 1908.

- ² *Иконников В. С. Опыт...* – Т. I. – Кн. 1. – С. 385.
³ Там само. – С. 386.
⁴ Там само. – С. 389.
⁵ Там само. – С. 391.
⁶ Там само. – С. 414.
⁷ Там само. – С. 414–416.
⁸ Там само. – С. 417.
⁹ Там само. – С. 418.
¹⁰ Там само. – С. 422.
¹¹ Там само. – С. 431.
¹² Там само. – С. 432.
¹³ Там само. – С. 435.
¹⁴ Там само. – С. 494 (1 прим.).
¹⁵ Там само. – Т. I. – Кн. 2. – С. 991–992.
¹⁶ Там само. – Т. I. – Кн. 1. – С. 502.
¹⁷ Там само. – С. 508.
¹⁸ Там само. – С. 531.
¹⁹ Там само. – С. 532.
²⁰ Там само. – С. 549.
²¹ Таврические губернские ведомости. – 1843. – № 31.
²² Бессарабские областные ведомости. – 1862. – № 1–4, 10–12, 15, 17, 19.
²³ *Иконников В. С. Опыт...* – Т. I. – Кн. 1. – С. 580.
²⁴ Там само. – С. 580–581.
²⁵ Там само. – Т. I. – Кн. 2. – С. 1073.
²⁶ Там само. – С. 1097.
²⁷ Там само. – С. 1219 (1 прим.).
²⁸ Там само. – С. 1224.
²⁹ Там само. – С. 1228–1233.
³⁰ Там само. – С. 1519
³¹ *Иконников В. С. Губернские ученые архивные комиссии (1884–1890) // Университетские известия.* – 1891. – № 12. – Неоф. ч. – С. 101–136.
³² *Иконников В. С. Опыт...* – Т. I. – Кн. 1. – С. 111.

Voitsekhivska I.

Archival Studies as a Part of Scientific Heritage of Volodymyr Ikonnykov

The article deals with the some issues of archival studies, in particular, the issue of history of archival affairs as the subject of the fundamental “Experience of Russian Historiography” written by V. Ikonnykov, a prominent Ukrainian historian. On the basis of this work the author conducts the analysis of the documents of numerous Russian archives, such as central, state, hubernskyie (provincial), municipal, monastery, private and personal.